

Милорад ЈОКНИЋ

ПЉЕВАЉСКА ГИМНАЗИЈА – ЗНАЧАЈАН ФАКТОР НАЦИОНАЛНЕ СВИЈЕСТИ У ПЉЕВАЉСКОМ КРАЈУ ПОЧЕТКОМ 20. ВИЈЕКА

Апстракт: Оснивање Гимназије у Пљевљима представљало је значајан моменат како у просвјетном и културном, тако и у политичком и економском животу пљеваљског краја. У овом раду, оснивање Гимназије биће проблематизовано у свијетлу сложених геополитичких околности које су пратиле прве године рада Гимназије.

Кључне ријечи: Пљеваљска гимназија, Турска, Аустро-Угарска, Србија, Црна Гора, Александар Марић, разграничење, Лазар Поповић, краљ Никола, Омер-бег Бајровић, муслимани, делегација

Пљеваљска гимназија имала је значајну улогу не само у просвјетном, културном, економском већ и политичком животу пљеваљског краја почетком двадесетог вијека. На простору који је био још под турском влашћу постојале су српске гимназије у Скопљу, Битољу и Солуну. Оснивање и почетак рада ове просвјетне установе мора се посматрати у амбијенту сложених друштвених и политичких противурјечности изазваних, прије свега, наглашеним аспирацијама турских, аустријских, српских и црногорских интереса. Било је то вријеме слабења заосталих феудалних односа османске управе и првих знакова капиталистичких друштвених односа, а тиме и вријеме зачетка ослободилачких покрета и национално-револуционарних тежњи народа, културних и просвјетних радника, међу којима су предњачили просвјени радници Гимназије. Окупација Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске био је корак даље у овладавању пљеваљским санцаком како би се спријечило уједињење Србије и Црне Горе. Административну и судску власт имала је и

даље Турска. До отварања гимназије дошло је упорном активношћу и тежњама грађана, чија је национална свијест примјетно нарастала. У прилогу остварењу тог циља ишла је повремена наклоност турских власти, како би сузбила аустроугарску и српску пропаганду и спријечила одлазак ђака из ових крајева у друге државе на школовање. Свјесни да ће гимназија имати значајан утицај у политичком и културном дјеловању у народу, Аустро-Угарска је настојала да спријечи отварање школе, па је показала спремност да одобрава стипендирање ђака и студената који су ишли на школовање у друге државе. Међутим, остварење тог циља није се могло спријечити јер су активност на отварању Гимназије подржавали Рашко-призренска митрополија, Црквено-школска општина у Пљевљима као и Влада Србије и Влада Црне Горе. До отварања гимназије дошло је 1901. године. За првог директора постављен је Танасије Пејатовић, професор са завршеним Филозофским факултетом – историјско-географски одсјек, један од најдаровитијих ученика Јована Цвијића. Потом су у колектив пристизали и други наставници од којих су неки завршили студије у тадашњим европским центрима, што је значајно доприносило буђењу националне свијести код народа и распиривању слободарских тежњи у овом крају. Већина наставника била је са завршеним факултетом међу којима је било и више познатих просвјетних и културних радника који су се у том периоду и касније показали као истакнути национални борци, политички, културни и научни радници. (Тодор Боровић, Ђорђе Пејановић, Мирко Поповић, Васа Стајић, Василије Марковић, Глиша Елезовић, Илија Лалевевић, Петар Косовић, Никола Минић, Коста Костић и др.)

Пљеваљску Гимназију је 1904. године захватио велики пожар у коме је изгорјела школска зграда са већим дијелом опреме. Иако је узрок пожара остао непознат, према писању Гласника Југословенског професорског друштва 1932. године, изражена је сумња да је у овај догађај умијешан аустријски конзул, што има основа с обзиром на изражени отпор аустријских власти активностима на отварању школе. У току 1907. године дошло је до неслагања митрополита Нићифора Перића и Црквено-школске општине, с једне стране и групе наставника, с друге стране, Васа Стајића, Мирка Поповића, Глише и Косаре Елезовић који су ширили социјалистичке идеје међу грађанима и ђацима, због чега су били премјештени у друге средине, што се одразило на рад Гимназије. Исте године дошло је до побуне становништва у околним селима, услед чега је знатан број наставника прешао преко Таре у Дробњак и друге крајеве, а за подстрекаче побуне аустријске власти су прогласиле просвјетне раднике, што се, такође, негативно одразило на рад Гимназије. Избијањем младотурске револуције турске власти су почеле да забрањују рад

наставницима који су родом из Србије и Црне Горе, сматрајући да нијесу турски поданици, што је, такође, био разлог да неколико наставника напусти Пљевља. Био је то повод да младотурска управа захтјева да просвјетни радници своја свједочнства и дипломе предају турским властима на овјеру (просвјетном одсеку - меарифату), али су просвјетни радници одбили овјеру сведочанстава код турских органа, због чега је школа привремено затворена.

Црна Гора је и знатно прије припајања Пљевља овој држави 1913. године појачавала активности у правцу вршења утицаја у Пљевљском санджаку. То је чинила преко пограничних комесаријата у Андријевици и Жабљаку под Дурмитором. Комесаријат у Жабљаку био је задужен да прати рад Гимназије у Пљевљима и учитеље које је плаћала Србија. Комесар Вуле Кнежевић послао је из Жабљака црногорским властима 1908. године мишљење о наставницима који су радили у пљевљској Гимназији. У том извјештају он каже: „Што се тиче професора пљевљске Гимназије, могу вам рећи да су то крвни непријатељи Црне Горе, њеном господару и народу. То сам увидио на сваком њиховом кораку, јер сам често са њима долазио у додир и у то се увјерио“¹. Ово, наравно, није важило само за директора Петра Косовића који је био из Никшића.

Краљ Никола Петровић и прије балканских ратова, као и прије проглашења Црне Горе за краљевину, показивао је интересовање за Пљевља, о чему су га обавијештавали људи од повјерења, међу којима су били и неки наставници пљевљске Гимназије. О томе говоре писма која је Милан Џамбасановић, учитељ у Ограђеници, слао пограничном комесару, командиру Вулу Кнежевићу на Жабљак. Кнежевић је редовно обавјештавао књаза, од 1910. године краља, Николу о свим прикупљеним информацијама са терена, а посебно о настојању Србије да овлада простором Санцака. Једно такво писмо Џамбасановић је послао 10. августа 1910. године, нешто прије прославе поводом крунисања краља Николе на Цетињу. Преносимо писмо у цјелини, уз мање исправке, ради потпунијег разумијевања текста:

“Што се тиче стања о познатој вам ствари могу вас овом приликом обзнанити толико да Пашићева политика узима све већег маха у Санцаку, а та се политика највише агитује преко наставника пљевљске Гимназије, неких учитеља као и неких чланова црквено-школске општине у Пљевљима. Тим лицима главни је циљ да јавно говоре против књаза, господара Црне Горе, као и против прогласа Црне Горе за краљевину у чему увиђају да ће Црна Гора том приликом добити Санцак као и превагу над Србијом, а тај

¹ Државни архив, Цетиње, Политички комесаријат на Жабљаку за 1908. годину, бр. 800.

преокрет овамошњи народ, који је иоле Србин, жељно очекује... Пашићизам износи разне погрде на господара и Црну Гору, пропагирају да је књаз бацио српство у назад триста година и да проглас Црне Горе на степен краљевине неће донијети српству никакве користи, а неки говоре чак и то да књаз неће, боже сачувај, ни дочекати јубилеј. Од свега поменутог има људи који све то сматрају за просте њихове лагарије а има их и који вјерују.

Дакле, по држању пашићеваца може се закључити да ови имају наду у завјеренике пакленог плана, да ће ових дана, боже сачувај, учинити преврат у Црној Гори. Да би се осујетио паклени план, као и да би се сузбила Пашићева политика, порадио сам код пријатеља у Пљевљима као и околини да се опрезно мотри на све покрете Пашићевих пропагандиста.

У Пљевљима има људи којима је стављено у задатак да опрезно мотре на ту ствар, међу којима је Филип Ђурашковић, Јако Бајић, хаџија Димитрије Шилак, свјештеник и још неки који ће, у споразуму, радити а ако што дознају о тој ствари, доставиће вам непосредно или преко мене.

Јавите надлежном министру да обрате пажњу на људе који су тамо у званичним службама на Цетињу, јер по држању овамошњих пашићеваца изгледа ми да има људи и у тамношњим круговима који држе уплив Пашићеве политике, као и то да чувају добро Господара при поласку и повратку у манастир као и за врјеме службе, јер уколико дознајем, ако и постоји завјера, онда биће и у завјереничком плану да се покуша атентат, било бомбом, било којим другим средством, приликом поласка и повратка као и за врјеме бављења у Цетињском манастиру.

Уосталом, будите добро опрезни и упозорите пограничну жандармерију да буде опрезна. Даље, преко мене или преко, кога ви знате, неког повјерљивог, пошаљите до 60 круна да се уручи Ђурашковићу и Јаку Бајићу, по 30 круна, толико, бар за сада, а ако шта успију за односну ствар убудуће ће им се накнада послати, а 40 круна, које сам примио преко жандарма на Тепцима, расподијелио сам, Василију Тањевићу и Зечевићу по десет и још неким за учињене услуге до сада”.

У потпису М. Џамбасановић, учитељ.

*ДАЦГ Цетиње, ППК], Ф.6, 207, 1. 2. 1910. *Објављено у књизи Миленка Ђировића Љутичког: Пљевља у архивским документима Књажевине - Краљевине Црне Горе 1878-1913. Београд, 2016.*

На крају писма Милан Џамбасановић додаје да ће на Цетиње, поводом проглашења Црне Горе за краљевину, на Преображење, доћи из Пљеваља поп Димитрије Шилак, парох ограђеничко бобовски, Перо Јањићјевић, трговац, Филип Ђурашковић, Павле Тањевић и други. Џамбасановић препоручује

Тода Живковића уз образложење да није сумњив и предлаже да му помогну у наплати дуга.

Успостављањем црногорске власти у Пљевљима 23. децембра 1913. године, након повлачења српске војске из овог града, пљеваљски крај добио је статус области коју су чиниле три капетаније: Пљеваљска, Техотинска и Варош Пљевља. На сва значајнија мјеста у управи, судству и просвјети црногорска власт поставила је људе лојалне новој управи.

Одлуком Министарског савјета Црне Горе 20. августа 1913. године гимназија је наставила рад под називом **Краљевска црногорска државна гимназија у Пљевљима**. За директора Гимназије, 30. септембра 1913. године, постављен је Лазар Поповић, до тада професор у Богословско-учитељској школи на Цетињу. Овај истакнути просвјетар и педагог студирао је Духовну академију у Кијеву. Аутор је више радова на руском језику, између осталог и рада Црногорске владике при крају 19. вијека. Био је покретач књижевних, научних и стручних часописа, оснивач културно-просвјетних друштава и аутор школских уџбеника и стручних радова. Између осталог, док је био директор пљеваљске Гимназије, био је редовни извјестилац краља Николе не само о стању у просвјети већ и о политичким, друштвеним, културним приликама у пљеваљском крају.

По доласку у Пљевља Лазар Поповић се ангажовао да настава крене што прије, с обзиром да је он био заузет на припремама за учешће у прослави стогодишњице Његошевог рођења у Загребу,² усљед чега је дошло до закашњења у извођењу наставне активности. Сједницу Наставничког вијећа одржао је 6. децембра 1913. године. Са сједнице је упућен телеграм црногорском краљу Николи који гласи:

Његовом Величанству Краљу – Господару, Цетиње

Молим Ваше Величанство да изволите примити од првог професорског колегијума Гимназије у новоослобођеним Пљевљима најпонижније и вјерно поданичко честитање поводом имендана Вашег Величанства. Нека свемогући Бог чува Ваше Величанство и у будуће као Господара прошириоца јуначке и достојне дивљења Црне Горе.

6.12. 19113.

² Јубиларна прослава поводом стогодишњице рођења Петра Петровића Његоша одржана је у Загребу 1. марта 1914. У делегацији из Црне Горе био је и Лаза Поповић. Прослава је почела свечаном академијом на којој су говорили професори Загребачког универзитета Павле Поповић, касније најзначајнији представник позитивизма у српској књижевности, Ђуро Шурман, историчар књижевности, представник филолошке школе, Фрањо Илешки и владика Николај Велимировић. Истим поводом био је приређен и концерт у просторијама „Хрватског сокола“ и изведена игра под именом „Југословенска бесједа с игранком“

У име колегијума директор

Лазара Поповић

Услиједио је одговор са краљевског двора са Цетиња:

“Његово Величанство Краљ од срца захваљује Вашем колегијуму на родољубивој честитци“.

Интересантан је један извјештај директора пљеваљске Гимназије Лазара Поповића упућеног Министарству просвјете и црквених послова Краљевине Црне Горе на Цетиње 29. 12. 1913. године. У том извјештају, између осталог, Поповић пише о административним тешкоћама у Гимназији изазваним одласком претходног директора Александра Марића³ који је са собом однио сву документацију школе, највјероватније незадовољан припајањем пљеваљског краја Црној Гори. Објављујемо неке дијелове извјештаја.

- Пошто од Министарства не добих никаквих инструкција о начину уписивања ученика, то сам их уписао по личном њиховом исказу, у нади да је Министарство већ предузело потребни корак да се овој гимназији поврате однешени школски протоколи као и друга ученичка документа. Бивши директор гимназије Марић створио је у овој гимназији велики неред својим безобзирним и самовољним радом. Тако, шта више, он је однио свједочанства и крштенице и оних ученика I разреда који су тек били уписали 1912-1913. школске године, као и неке таксе за полагање поправних испита, мада испите нијесу никако ни полагали, што свједоче неке његове признанице у рукама оних родитеља чија су дјеца требала ове испите полагати.

- Кажу да је овај директор при поласку рекао да се овдје гимназија за њих за свагда затвара, те да стога и узима све што се односи на њен досадашњи рад. Међутим, он је добро знао да ће Гимназија овдје и даље постојати и да је био обавезан да остави оцјене ученика, свједочанства и крштенице, па макар да је Гимназија пријешла у Турску а не у братске руке. За ова документа извјестио сам Министарство телеграфски, с молбом да оно поради да се документа поврате Гимназији или у оригиналу или у пријепису. Ако је

³ Александар Марић (1869-1937). Био је директор пљеваљске Гимназије од 1. октобра 1911. до 14. новембра 1913. године. Аутор уџбеника за основне школе, преводилац књига са њемачког и мађарског језика. Познат је, између осталог, и по томе што је 4. јула 1912. године издејствовао код тадашњих власти промјену назива Гимназије. На дотадашњем печату био је двојезични натпис, на српском и турском језику али са двојаким значењем. Према натпису на српском језику ова школа носила је име гимназија, а према турском имала је карактер више основне или грађанске школе (руџдије). Министарство иностраних дјела усвојило је његов предлог па је на турском натпис гласило: Срб иллади мектеби, што је значило Српска гимназије. (Љубомир Дурковић Јакшић: Пљевља и манастир Свете Тројице до ослобођења од Турака 1912, стр. 538).

потребно могу послати списак онијех ученика, чија су нам документа потребна - каже се у извјештају Лазара Поповића, директора пљеваљске Гимназије, упућеног Министартву просвјете и црквених послова на Цетиње.

У наставку извјештаја Поповић констатује да Гимназија располаже ученичким фондом од преко 600 перпера.

- Наш фонд био је већи, али, како кажу чланови овдашњег Црквено-школског одбора, бивши директор однио је из њега неку суму новца коју су биле уложиле оне општине које су по разграничењу припале Србији. То је он сам подијелио, како је знао и умιο, без ичије сагласности. Има 20 до 30 уписаних ученика који нијесу у стању платити школарину а камоли још и потребне књиге. За ове је седам перпера исхрана за цио мјесец дана. Србијанска управа од оваквих не само што није узимала школарину него им је и књиге бесплатно давала. Прича се у вароши да ће због саме школарине напустити школу 30 ученика. Да не би ово рђаво утицало на црногорску управу, мишљења сам да се оваквим школарина опрости за ову годину – пише у извјештају директора Гимназије.

Поповић даље пише о кадровском стању у школи, наводећи да се много пази на избор наставника за које се тврди да су бољи од претходних.

- Одредио сам за учитеља вјеронауке овдашњег свјештеника Сава Вукојичића, који је свршио Призренску богословију. Доста је подесан за овај предмет. Имаће осам часова недјељно, по два перпера за сваки одржани час. Ако не буде вриједан, може се увијек дићи. Он долази тамо у депутацију. Неки Полимац⁴, који се сада негдје тамо налази, желио је да предаје цртање, али за овдје није подесан, јер је некако изигран човјек, те би квариио углед наставничком особљу.

Поповић затим извјештава Министарство о договору са члановима Црквено-школског одбора о потребним оправкама на згради Гимназије и набавци опреме за интернат и о додијели сиромашним ученицама бесплатних уџбеника. Разговарало се и о потреби набавке уџбеника који су у складу са савременим наставним плановима, јер већина уџбеника који су коришћени у доба турске управе морају бити повучени.

При Гимназији у Пљевљима у првој деценији 20. вијека постојала је и нижа дјевојачка школа. Поред ручног рада у овој школи реализовао се у

⁴ Димитрије Јевтовић Полимац, рођен у Павином Пољу 1878. године. Студије вајарства завршио у Београду. Учесник балканских и Првог свјетског рата. Ратни дописник у одреду Машана Божовића 1912. године и Треће армије 1914. са којом се преко Црне Горе и Албаније повукао у Солун. Био је професор у беранској и пљеваљској гимназији. Писао пјесме. Стријелан 1944. (М. Јокнић, Монографја пљеваљске Гимназије, Спомница, 2001. Пљевља).

скраћеном облику гимназијски наставни план. Према том извјештају у пљеваљској Гимназији 1913. године било је неколико одјељења која би се могла употријебити у женску радничку школу. То су, углавном, дјеца сиромашних грађана.

- Примјетио сам да многи свештеници издају лажне крштенице ученицима, управо у удешавању године старости ученика према школским захтјевима. Било је и таквих крштеница да по неком уписанику и цифром и словима стоји да има 103 године, а неким опет само четири. Овакве двије повратио сам надлежном свештенику да их поново тачно напише а уједно сам му упутио и по неку саркастичну ријеч...Пошто је ова гимназијска библиотека веома слаба, добро би било да Министарство одобри да се сва школарина за ову годину утроши за набавку књига.

- За Гимназију је потребно да Министарство пошаље два каталога за инвентарисање наставничке и ученичке библиотеке, правилник за експерименте, шест или најмање три слике Њ.В. Краља Господара. Такође, потребно је да ме обавијестите да ли ће Министарство сносити редовне расходе за Гимназију: плаћање послуге, огријев, разне оправке и сл. - стоји у извјештају дикретора Гимназије упућеног Министарству просвјете Краљевине Црне Горе 29. 12. 1913. године.

У завшном дијелу поменутог извјештаја директор Гимназије инсистира да се плате наставницима уредно шаљу и упозорава на пажњу приликом слања пакета од стране министарства:

- Пакети, особито ако нијесу у сандуцима, долазе нам често тако поцијепани и у комадима да им се често ни адресе не распознају, а камоли бројеви под којима су послати. Овоме су свјedoци сви пддручни насавници, као и овдашња пошта, која скоро у сваком другом пакету напише: Овако је примљено. Пошта која је примљена у сандуку са писаћим прибором скоро се сва просула, јер је сандук био отворен, те се из њега могло дизати све што је било. Међутим, спроводног акта колико се чега шаље није било, те сам и примио само оно што ми је из поште предато.

Извјештај за краља Николу

Директор пљеваљске Гимназије након успостављања црногорске власти у Пљевљима 1913. године редовно је извјештавао краља Николу не само о стању у просвјети већ и о укупном политичком, друштвеном и привредном стању у овој средини. Стим у вези он пише:

- У најпонижнијој оданости спроводим Вашем Величанству мој први извјештај који говори о приликама и потребама новоослобођеног краја. У

вароши има око 8000 душа, мада кућа има још за толико... Раније је у вароши било 14000 душа, па су се послје балканских ратова раселили. Једна трећина кућа је празна, у њима нико не станује. Махом су напуштене све љепше и модерније куће. Има двоспратних кућа са десет до 15 одјељења које се могу узети под кирију за 25 до 50 перпера мјесечно. Има и таквих власника кућа који би бесплатно дали кућу некоме само да му је чува и одржава. На западној страни вароши, уз једну узбрдицу, налази се читава варош кућа које је за своје потребе подигла била Аустрија. Ту има читавих дворова гдје се врло подесно може смјестити не само сва наша војска која ће овдје бити него и сва наша надлештва, па и сви чиновници и када би их десет пута било више него што их је сада. Ту има и парк са лијепим вјештачким језером, по коме плове чамци а има добра планинска вода доведена кроз гвоздену цијев у једну од тих кућа, пред којом је парк и језеро. Ту се налази повелика сала за забаве и бина са кулисама за представе. Овдје су аустријски официри давали забаве за персонал и питоме Пљевљаке. Напомињем да је из тих сада државних кућа србијанска војска при свом одласку из Пљеваља дигла све што се могло однијети... Кажу да су хтјели однијети и многе старине из манастира Св. Тројице, као и сребрну штаку св. Саве, али су се томе успротивили манастирски управитељи, као и овдашњи Срби. Једна старинска црквена књига, која датира од назад 300 година, још се налази у Београду. Узели су је на реверс још у периоду турске управе за неку изложбу па им је, према казивању настојитеља манастира, до данас нијесу повратили – пише, између осталог, у извјештају.

Један дио извјештаја посвећен је пљеваљској Гимназији и стању у просвјети.

- На сјевероисточном дијелу вароши налази се нова и лијепа гимназијска зграда, величине колико и француска легација на Цетињу. По љепоти и распореду овакве гимназијске зграде нема у Црној Гори. При Гимназији се налази и једна црквено-школска зграда, гдје намјеравамо отворити интернат, за који постоји сва опрема осим покривача за дјецу. Отворена су сва четири нижа разреда са преко 110 ученика. У интернату се може смјестити 60 ученика гдје би се плаћале услуге 30 перпера мјесечно. Све потребне ствари за овај интернат (око 4000 перпера) купила је раније црквеношколска општина, уз припомоћ грађанства. Да не би оснивање ове школске установе пропало, предложио сам Министарству просвјете да се интернат отвори, јер не би било лијепо да се под црногорском управом купљене свари распродају, када је скоро све потребно прибављено. Наставу у Гимназији прекинуо је Први свјетски рат. Услјед тога није дошло ни до отварања интерната.

- Уопште овдашњи народ доста је жртвовао за своје просвјетне установе и има вољу да за просвјетни напредак своје омладине учини и више него је у

стању. Али су их србијански просвјетитељи, изгледа, често малтретирали и злоупотребљавали добру вољу и материјалну издашност. Тако сви чланови Црквено-школске управе жале се на мојег претходника директора Марића, када је испред мојег доласка напустио Пљевља, није хтио школску имовину предати Црквено-школском одбору који му је дао новац, од којег је и примио, него је предао све Градској општини која са Црквено-школском општином није у добрим односима...О томе сам детаљно обавијестио Министарство просвјете с молбом да се однијета документа и друга имовина врате Гимназији.

Занимљив је осврт директора Гимназије на политичке прилике у Пљевљима:

- Становници се међусобно дијеле на неке партије, без икаквих идеја и начела, што кочи покретање било каквог рада од заједничког интереса. Зато је потребна нека заједничка ауторитативна сила са стране која ће ове разнородне елементе у склад довести и упутити на заједнички општи посао. Сви би, на примјер, жељели да имају своју читаоницу, али ко ће да буде иницијатор за њено отварање кад се унапријед зна да већина неће учествовати што ствар започињу људи из противних логора. Ми, овдашњи чиновници, радићемо да ове диференцијације између грађана загладимо, али нам сада, на почетку, не иде натурати се, а то ћемо учинити чим се мало побоље упознамо и удомаћимо. По мом мишљењу наш је задатак да сваког примимио у своје коло, ко хоће само лијепо и законски да поступи без обзира на досадашња политичка лутања које се у неку руку може и објаснити због укрштања разнородних утицаја на досадашњи њихов живо. Правичним поступањем и објективним радом у родољубивом духу све се може изгладити и у склад довести. По мом нахођењу и по казивању других могу истаћи да су се мухамеданци више порадовали нашој упрви него православни. Мухамеданци добро знају да ће под владом Вашег Величанства више имати неких привилегија него под управом србијанских власти, а за ово имају доста факата из досадашње прошлости њихових једновјераца у старим границама Црне Горе....

- Сељачки сталеж у овим крајевима је здрав, добродушан, послушан, доста развијен и здрав. Варошани су кржљави, али су зато препреденији духом. Варош нема ваљаног љекара, па се човјек овдје осјећа у том погледу као на планини, без игдје икога. Истина, постоји овдје неки љекар Грк, али је, рекоше ми, и он премијештен и за њиме није много штете, јер како чујем од грађана, слабо је од њега користи било. Требало би имати овдје једног или два љекара за варош и околину...

У наставку извјештаја Поповић изражава мишљење да би требало што прије замијенити предсједника Градске општине Селмановића једним пош-

теним човјеком из старе Црне Горе. Јер овај, констатује Поповић, осим голог турског лукавства, нема никакве друге врлине које би биле потребне једној повеликој, неуређеној вароши, као што су Пљевља.

Интересантан је и разговор директора Гимназије са Мехмед-пашом Бајровићем⁵. О томе слиједи извјештај упућен Краљу Николи:

- Започео сам разговор о школи и просвјети уопште. Изразио сам жељу да бих рад био видјети и мухамеданску дјецу у овдашњој Гимназији, која би се у њој спремала за живот као дјеца других грађана и тиме задобила право да по свршетку потребних школа могу узети ма које мјесто у нашој чиновничкој хијеррахији. Истакао сам му ону Вашу свагдашњу благонаклоност и вјерску толеранцију према мухамеданцима у досадашњим границама Црне Горе и нагласио да Ваше Величанство искрено жели да међу чиновницима има првака народних из свије вјероисповијести у својој држави, што се јасно испољило тим што сте и до сада постављали на велике државне положаје Мухамеданце и то скоро без икаквих школа, што убудуће неће моћи бити, те да је стога у њиховом личном интересу да буду што више школованији ако не желе да стану у позадину од осталих поданика Вашег Величанства. Он је почео да се хвали како и они школе желе, како своје синове школују по Јевропи, иако они овдје нијесу фанатици (мада је он први и највећи..), како смо ми једна крв, како желе да шаљу своју дјецу у Гимназији, али само, вели, кад изуче шест година своје вјерске школе, која је темељ свему што је у животу потребно.

Кажем му да би своју дјецу требало да шаљу у државне основне школе, а вјеронауку би им предавао њихов вјероучитељ, те кад би изучили ову школу могли би редовно ступати у гимназију. Иначе из њихове чисто исповједне школе не могу добити потребну спрему за гимназију. Паша на ово заокупи доказивати како је њихову вјеру тешко изучити, како постоји једна молитва за главу, друга за руке, трећа за ноге, и не знам шта ми све наприча, а српски

⁵ Мехмед-паша Бајровић (1845-1926) моћни трговац и турски старјешина Пљеваља првих година прошлог вијека., иницијатор Сјеничке конференције, 1898. године именован за пашу иако се то звање искључиво додијеливало војним заповједницима. Изабран за градоначелника Пљеваља 1917. године.

Сматра се да је био један од највећих донатора Манастира св. Тројица, иако је инсистирао да се о томе не говори. На пријемима код краља Црне Горе Бајровићу је припало почасно мјесто, близу самог суверена. На то су приговарали племски главари, на шта им је он одговорио да породична лоза Бајровића из Крушева код Пљеваља постоји колико и његови Петровићи.

Умро је у Сарајеву 1926. године. Причало се да су његовој смрти и банкротству допринијели расипничким понашањем синови који су били на школовању у Бечу. (Ферид Мујезиновић, Политика, 8.9. 2006).

читати и писати, надодаде он, може се научити за два три мјесеца, да би он стар то научио... По овоме га можете цијенити Ваше Величанство, колико је тежак и да ли је фанатик.

- Даље, од њега сам чуо како су сви овдашњи мухамеданци обрадовани што су дошли под Црну Гору, те да ће ово веома пријатно бити Вашем Величанству. Паши и још двојици присутних бегова чисто синусе очи од радости и милине на ове ријечи, уздигоше се мало, учинише теменад и паша настави: „И јест, валај, мило нам, и Бог да га живи, био нам срећан”.

При разговору карактерна је њихова сервилност. За вријеме посјете, која је трајала три до четири сата, стално је настајао с дивана да ми замијени испушени цигар и лично га припали, мада сам га стално молио да се не труди и да ћу то сам учинити...⁶

Извјештај је послат 23. 12. 1913. прије доласка депутације из Пљеваља на Цетиње.

Делегација Пљеваља посјетила је краља Николу на Цетиње почетком јануара 1914. године. У делегацији су били угледни грађани: Војислав Ђенисијевић, Перо Јанићијевић, Мехмед-паша Бајровић, Мурат-бег Селмановић, Лазар Шећеровић, Саво Вукојичић, Мехмед Корјенић, Мурат Трхуљ, Урош Милинковић, Омер-бег Селмановић, Милош Ћоровић, Тимотије Бавчић, Ђамил Дрнда, Неф-бег Адбеговић, Митар Обрадовић, Хаџи-Ибрахим Љухар, бег Рустемагић, Прокопије Шиљак, Јосиф Бајић и јермонах Серафим Царић. Делегација је разговарала са краљем Николом о актуелним питањима у Пљевљима, а краљ им је говорио о јуначким и слободарским традицијама Црногораца и њиховој борби против Турака. Сјутрадан за пљеваљску делегацију био је приређен банкет у хотелу “Гранд”. Током разговора јермонах Серафим Царић изразио је незадовољство успостављањем граница између једног истог народа Србије и Црне Горе. На то му је одговорио сердар Јанко Вукотић ријечима: - Вјеруј оче, брзо ће доћи вријеме да тих граница неће бити.

Током боравка на Цетињу пљеваљска делегација примљена је у Министарство просвјете и црквених послова. Њени чланови одликовани су Ордемом књаза Данила.

⁶ НМ ЦГ, АО, ф за 1913

Резиме:

Крајем 19. и почетком 20. вијека пљеваљски крај био је у средишту интересовања Аустро-Угарске, Србије, Црне Горе и наравно Турске, која је жељела да задржи управу над тим простором. Пљеваљска гимназија од свог оснивања 1901. године па током прве деценије 20. вијека, осим културно-просвјетне мисије, имала је значајан утицај у политичкој активности, с обзиром да је у ту васпитно-образовну установу пристизао кадар са завршеним студијама, неки су школовани у европским центрима. Они су постали носиоци активности у подизању националне свијести и развијању слободарских тежњи српског народа. Отварање гимназије наишло је на благонаклон став турских власти ради придобијања народа, док је Аустро-угарска нудила стипендије за ђаке и студенте који су школовани на страни, прије свега на простору Аустро-угарске. Послије балканских ратова дошло је до разграничења Србије и Црне Горе. Пљевља су прикључена Краљевини Црној Гори. Она је успоставила своју управу на том простору. За директора Гимназије поставила је Лазара Поповића, до тада директора Богословско-учитељске школе на Цетињу. Поповић је био краљев извјештилац из Пљеваља о свим приликама, о чему говоре бројни извјештаји које је слао господару.

**THE PLJEVLJA HIGH SCHOOL – AN IMPORTANT FACTOR OF
NATIONAL AWARENESS IN THE PLJEVLJA REGION AT THE TURN
OF THE 20TH CENTURY**

Resume:

At the turn of the 20th century, the Pljevlja region was in the focus of Austria-Hungary, Serbia, Montenegro and, of course, Turkey, who wished to maintain administrative control over the territory. Since its founding in 1901 and in the first decade of the 20th century, the Pljevlja High School, in addition to its cultural and educational mission, exerted significant influence over political activities. Namely, the personnel arriving at this institution was highly educated, sometimes in big European centers. These persons became leaders in raising national awareness and developing freedom loving struggles of the Serbian people. The high school's founding had the approval of the Turkish authorities, seeking to win over the people, while Austria-Hungary offered scholarships for students to study abroad, above all on the territory of that monarchy. One of the consequences of the Balkan Wars was the establishment of the border between Serbia and Montenegro. Pljevlja came to belong to the Kingdom of Montenegro, who set up its administration on the territory. Previously the principal of the Theological School in Cetinje, Lazar Popović was made the new high school principal. Popović was also king's reporter from Pljevlja on all matters, as evidenced by numerous documents sent to the sovereign.